

TEMEL
İSLÂM BİLİMLERİ
ARAŞTIRMALARI

أبحاث العلوم الإسلامية الأساسية

İstanbul, 2018

İŞTİP'TE DİNİ HAYAT

(Osmanlı Dönemi)

Bilal RUŞİD*

Giriş

Günümüzde Makedonya sınırları içinde bulunan İştîp şehri Otinja deresiyle meşhur Vardar nehrinin kolu olan Bregalnitsa deresinin birleştiği yerde kurulmuştur. Etrafı yüksek dağlarla çevrili tipik bir Balkan şehridir. Üsküp (Makedonya), Prizren (Kosova), Saraybosna (Bosna-Hersek) ile kıyaslandığında minaresi azdır, günümüzde ibadete açık tek camisi vardır.

Kadim bir yerleşim yeri olan İştîp'in tarihi milattan önce III. asra kadar varmaktadır. Eski adı Astibo daha sonra Stipeon, VI. yüzyılda bölgeye yerleşen Slavlar şehri günümüzdeki adı olan Ştip (İştîp) adıyla anmaya başladılar.

Osmanlı dönemine kadar şehir sırasıyla Samuil Krallığı, Doğu Roma İmparatorluğu, Bulgar Devleti ve Sırp Krallığı gibi devletlerin hâkimiyeti altında kalmıştır.¹ Kaynaklarda yakın olmak kaydıyla farklı tarihler verilmiş olsa da Hoca Sadeddin Efendi, Tâcü't-Tevârih adlı eserinde İştîp'in fethinden bahsederek Rumeli Beylerbeyi Timurtaş Paşa tarafından 784/1382 yılında fethin gerçekleştiğini bildirmektedir.²

---

* 01.06.1986 tarihinde Makedonya'nın İştîp kentinde doğdu. 2005 yılında Balıkesir Merkez İmam-Hatip Lisesini bitirdi. 2011 yılında Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. 2016'da Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü İslam Tarihi Ana Bilim Dalındaki Yüksek Lisans öğrenimini "Salnamelere Göre XIX. Yüzyılda İştîp'te Sosyo-Ekonomik ve İdari Durum" konulu teziyle tamamladı. 2016 yılında Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü İslam Tarihi Ana Bilim Dalında doktora programına başlamış ve hâlen bu programa devam etmektedir.

¹ Machiel Kiel, "İştîp", DİA, İstanbul, 2001, XXII, s. 440-442.

² Hoca Sadeddin, Tacü't-Tevârih, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992, I, s. III.

Osmanlı'nın bölgeyi fethetmesiyle birlikte iskân politikaları çerçevesinde şehir ve köylere Türk halk yerleşmeye başlamış ve İştîp'te özellikle Otinya Deresi kenarında yeni mahalleler kurulmuştur. Türkler öncelikle yüksek, güneş alan ve temiz havaya sahip bölgelere yerleşmişlerdir. Bölgeye yerleşen Türkler, şehrin genişleyip büyümesine sebep olmuştur. İştîp'in en eski Türk mahalleleri olarak Aşağı Tekke Mahallesi, Kadı Dere Mahallesi, Şeftali Mahallesi, Kadın Ana Camii Mahallesi zikredilmektedir.

Bu dönemde çok sayıda Yörük halk bölgeye yerleşmiştir. Kısmen XV. yüzyılda ve sonrasında birçok yeni köy kurularak kasabanın büyümesi sağlanmıştır. Şehir özellikle XVI. yüzyılın başından itibaren Anadolu'dan getirilen Türk cemaatle etkin bir şekilde İslâmî hayatın yaşandığı tam bir Türk İslam Şehri hüviyetini almıştır.³ Bu dönemde şehir maddi manevi gelişim göstermiş her seviyede eğitim kurumları açılarak önemli şahsiyetler yetiştirmiştir. Coğrafi konumundan dolayı önemli ticaret merkezleri açılarak her alanda döneminin önemli şehirleri arasında gösterilmiştir.

Ekrem Hakkı Ayverdi'nin "câmilere ve tekkelere şehri"⁴ diye vasıflandırdığı İştîp şehrini araştırmamıza konu olarak seçmemizin en önemli sebebi budur. Günümüzde Makedonya'dan bahsettiğimizde akıllara yalnızca başkent Üsküp geliyor. Hâlbuki şehir silueti olarak tam bir Türk-İslâm hüviyeti taşıyan İştîp, önemli bir eğitim merkezi olmuş, büyük İslâm âlimleri, mutasavvıflar ve şairler yetiştirmiştir. Hem İştîp şehrinin hem İştîp'te yetişmiş önemli şahsiyetlerin tanıtılmasına katkı sağlamak amacıyla hazırladığımız bu çalışma, Balkanların yalnızca birkaç merkezden ibaret olmadığı gerçeği üzerinde durmaktadır.

Bir süre savaşlar, dini özgürlük tanımayan yönetimler ve benzeri çeşitli sıkıntılardan dolayı Müslümanların eğitim faaliyetlerinden uzak kaldıklarını ve buna eş zamanlı olarak imar edilmiş olan İslâm mimarisi eserlerin tahrip edildiğini görüyoruz. Fakat günümüzde özellikle eski kültür ve geleneklerini koruyarak buralarda ikamet etmekte olan Yörük halkın⁵ başta Türkiye olmak üzere çeşitli ülkelerde farklı birçok alanda eğitim aldıkları ve akademik çalışmalara devam etmeleri sevindiricidir.

³ Kiel, "a.g.md.", s. 440-442.

⁴ Ekrem Hakkı Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri (Yugoslavya)*, 3. b., İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1981, III, s.47

⁵ Bilal Ruşid, "Salnamelere Göre XIX. Asırda İştîp'te Sosyo-Ekonomik ve İdari Durum", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2016, s. 12.

Eski İштиpli Türk ailelerinden Şeyh İbrahim Mehmet Efendi ailesi altıncı kuşaktan olup şehre ne zaman ve nereden geldikleri bilinmemekle beraber bütün sülale 66-86 yaşları arasında yaşamış ve Abdi Baba türbesine defnedilmişlerdir. Eski ismi Şeftali Mahallesi olan şimdiki Devlet Hastanesi'nin yeri şehrin en eski Türk mahallesidir. Burada birçok Cami, tekke, iki hamam, çeşme ve su pınarları vardır ve en eski Türk evleri de buradadır.⁶

I. İŞTİP'TE TASAVVUF

Tasavvufi hayatın sosyal ve gündelik hayata yön verdiği İştîp, Osmanlı döneminde önemli sayıda âlim ve şair yetiştirmiş bir kültür ve ticaret merkezidir. Burada daha çok Halvetiyye tarikatına mensub tekkeler bulunmaktaydı. Bununla birlikte Sünbüliyye tekkelerinden ve hatta günümüze kadar ulaşmış manevi büyüklerin yattığı türbelerden bahsetmek mümkündür. Bu manevi atmosfer içinde şehir; İштиpli Abdulkerim Efendi (v.1607), Hasan Adli Efendi (v.1617), Şeyh Hasan Talibi Efendi (v.1717), Şeyh Muhyiddin-i Rûmî gibi birçok manevi önderin yanı sıra Şeyh Bali Efendizâde Mustafa Efendi, Vâiz Recep Efendi, Kadı Ömer Efendi gibi çok sayıda âlim ve şair yetişmiştir. İştîp'in kültürel tarihi açısından en önemli şahsiyetlerinden biri de şehirde yaptırdığı birçok han, imarethane, cami, tekke, zaviye ve nice hayratlarıyla burayı önemli bir kültür merkezi haline getiren Büyük Emir Efendi'dir. Bunlarla birlikte Aklî, Hüseyin Sadri, Süleyman Sadri, Tab'i ve Tâlibî de İştîp'te doğmuş divan şairleridir.⁷ İştîp şehrinin manevi hayatını şekillendiren üstatlardan birkaçını tanıtmaya çalışalım:

A. Hasan Adli Efendi

İştîp'te dünyaya gelmiş olan Hasan Adli Edendi, Halvetiyye tarikatının kollarından Sünbüliyye tarikatının şeyhidir. Âdil lakabıyla tanınan Hasan Adli Efendi, şiirlerinde Adli mahlasını kullanmıştır. Kâtip Çelebi, Halvetiyye Tarikatının Meşhur Şeyhi Sofyalı Bâlî Efendi'nin oğlu ve halifesi olduğunu söylemiştir. Tahsilini tamamladıktan sonra Taşköprüzade Kemal Efendi'den mülazım olmuştur. Akabinde esma'ül-hüsna ilminin tefsiriyle ilgilenen Hasan Adli Efendi, İstanbul'daki Koca

⁶ Burhaneddin Zaim, *İştîp ve Köprülü Hatıraları*, İstanbul, Şehir Yayınları, 2005, s. 63.

⁷ Djuneis Nureski (Cuneys Nureski), "Osmanlı Kaynaklarına Göre Kültür Merkezi Konumundaki Makedonya Şehirleri ve Özellikleri", *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, III, Sayı 1, Temmuz, 2014, s. 63-102.

Mustafa Paşa zaviyesi Şeyhi olan Yümni Hasan Efendi'den el alarak tarikata girmiştir.

İstanbul'da çeşitli yerlerde şeyhlik makamında bulunan Adli Efendi daha sonra Rumeli'ye giderek önce Yanya kasabasındaki Yakup Efendi zaviyesinde postnişin olmuş, buradan da Serez'e ve Mezistre'ye geçerek buralarda mescid ve zaviye yaptırmış ve buralarda tarikat adabını canlandırmaya çalışmıştır.

Bugünkü Yunanistan bölgesinde şeyhlik makamında iken 1019/1610 senesinde İstanbul'daki Koca Mustafa Paşa zaviyesi postnişliğine getirilmiştir. Hicri 1026 Şeyval (Ekim 1617) senesinde vefat ederek Mustafa Paşa zaviyesinin haremde defnedilmiştir.

Kaynaklarda, Adli Efendi'nin çok derin bir tasavvuf ilmine sahip, eşyanın zahir ve batın cihetlerine vakıf, keramet sahibi olarak zamanında çok nadir kişilerden olduğu ifade edilmektedir.⁸

B. Hasan Tâlibî Dede

Asıl adı Hasan olan Tâlibî, İştîp doğumludur. Babası İştîp Kadısı iken Selânik'teki Mevlevî tekkesinde Mevlevî külahı giyerek Vecdi Dede'nin hizmetine girmiş, Şeyhin vefatından sonra da onun yerine şeyh olarak geçmiştir. Bundan sonra Dede unvanını almış, Talibî Dede olarak tanınmıştır. Bir müddet Selânik Mevlevihanesinde Vecdi Dede'nin yerine şeyhlik makamında bulunduktan sonra, bir takım iftirallardan dolayı şeyhliğine son verilmiştir. Bundan sonra babasının mesleği olan Kadılığa dönmüştür. Döneminin Şeyhülislâmı Ebû Said-zâde Feyzullah Efendi'nin dairesine mensup olmuş ve Kadılık Mesleğinde yüksek derecelere erişip zengin olmuştur. Sonra içindeki dervişlik duygusunun dürtüsüyle bütün mal varlığını Allah yolunda dağıtarak Mevlevî şeyhlerinden Şeyh Gavsî Efendi'nin huzuruna çıkararak tarikata olan bağlılığını beyan etmiş ve Bostân-ı Sâni'nin inayetleriyle Selânik ve Mısır Mevlevihanelerinde şeyhlik görevini ifa etmiştir. Mısır şeyhi iken meydana gelen bazı sıkıntılardan dolayı görevden ayrılmak zorunda kalarak Rumeli'ye geri dönmüştür. Daha sonra eski şeyhlerden ve tarikatın yaşlılarından diye affedilen Talibi Serez şeyhliğine tayin edilmiştir. Serez Mevlevihanesi

⁸ Djuneis Nureski, Tebliğ: "Şuara Tezkirelerine Göre Osmanlı Döneminde Makedonya'dan Yetmiş Mutasavvıf Divan Şairleri", Osmanlı İlim, Düşünce ve Sanat Dünyasında. Balkanlar, Ensar Yayınları, s. 593.

şeyhi iken H.1130/1717 yılında yüz yaşına yaklaşmış olarak ve buradaki Mevlevi mezarlığında defnedilmiştir.

Aynı zamanda Mevlevi şairi olan Talibi, şiir ve nesirde Selanik şeyhi olan Vecdi Dede'nin izinden gitmiş Şerh-i Mu'dalat-ı Mesnevi adlı eserini yazmaya başlamış lakin ömrü vefa etmeyerek tamamlayamamıştır. Şeyhin âşıkane gazelleri mevcuttur.

C. İştibli Abdülkerim Efendi

İştîp'te dünyaya gelmiş, Halvetiyye tarikatına bağlı, şeyhlik makamına yükselmiş mutasavvıf bir dîvan şairidir. İştibli Emir Efendi olarak mârûftur.⁹ Halvetiyye şeyhlerinden Bulgaristan Tatar Pazarcıklı Kurd Efendi Şeyh Mehmed bin Ömer Efendi'den el alarak bu yola sülûk etmiştir. Yüksek manevi derecelere ulaşan Abdülkerim Efendi, bir süre, en yüksek merteye olan Şeyhül-Harem makamında bulunmuş, yani Mekke-Kâbe Şeyhliği görevini ifa etmiştir. Harem şeyhliğinden sonra şeyhinin yerine İstanbul'da Sokullu Mehmed Paşa Tekkesi'nde şeyhlik makamına oturmuş ve bu görevde iken H. 1015/ M.1606-1607 senesinde rahmet-i Rahmân'a kavuşmuş ve bu tekkenin zâviyesine defnedilmiştir. Vefatı üzerine şair Kesbî şöyle tarih düşmüştür: *Didiler geçdi yâ İştibi Emir*.¹⁰

İştîp'li Abdülkerim Efendi'nin İştibi mahlasını kullanarak yazmış olduğu şiirleri ve ilâhileri mevcuttur. "Risâletü'l-Hudâ Li Uli'l-İhtidâ" isminde bir eseri, İştibi mahlaslı bazı ilahileri vardır. Kabri İstanbul'dadır.¹¹ Ayrıca Abdülkerim Efendi'nin cifr ilmi gibi ilimlere vâkıf olduğu belirtilmektedir.¹²

İlahilerinden biri şöyledir:

Gel berû ey tâlib-i Hak matlab-ı âlâyı gör

Cümle varlıktan geçip ol zât-ı bihemtâyı gör

Hû şarabından içip mest oldun ise sofiyâ

Ayn-i vahdetle nazar kıl sırr-ı ev ednâyı gör

Kendidir kendisini cün kim bilen ey "İştibi"

Berzah-ı irfanda kalma, evvel Hüve'l-Mevlâyı gör.

⁹ Hüseyin Algül, "Osmanlı Döneminde Makedonya'da Yetişen ve Türk Bilim Dünyasına Katkıda Bulunan Âlimler", *Diyanet İlmî Dergi*, XXXV, Sayı 3, 1999, s. 6.

¹⁰ C. Nureski, "a.g.m.", s. 589-590.

¹¹ Hüseyin Algül, "a.g.m.", s. 7.

¹² C. Nureski, "a.g.m.", s. 590.

Ey hakk'ı isteyen, beri gel, istenen yüce (Tanrı'yı) gör. Bütün varlıklardan vazgeçip hiçbir benzeri olmayan (Tanrı'yı) gör. Ey sofi, "Hu" şarabından içip mest olduysan birlik gözüyle bak "ev edna" sırrını gör. Ey İştibi insan ancak kendisini bilebilir. İrfan aralığında kalma önce Mevla'yı gör.¹³

II. İŞTİP'TE EĞİTİM-ÖĞRETİM

Osmanlı Devleti, İslâmî esaslara göre yönetilen bir devlet olduğundan dolayı bütün sistem ve kurumlar gibi eğitim ve öğretim sistemi de İslâmî eğitim usullerine göre şekillenmiştir. Eğitim ve terbiyeyi hayatın bir parçası kabul eden Osmanlı Devleti'nde Mekteb, Rüşdiye, Medrese gibi örgün eğitim kurumlarının yanında Cami, Tekke, Zâviye, Kütüphane, Ulemâ Evleri gibi yaygın eğitim kurumları da her dönemde halkın hizmetinde olmuşlardır.¹⁴ Bu eğitim kurumlarını şöyle sayabiliriz:

A. İbtidâî Mektepleri

Evliya Çelebi, 17. yüzyılda İştîp'te 11 adet sıbyan mektebi bulunduğunu bildirmiş ve Karakadı Mektebi, Cuma Mahallesi Mektebi, Hamam Mektebi ve Sinan Bey Mektebi olarak dört mektebin ismini kaydetmiştir.¹⁵ Burada zikredilen on bir mektepten beşincisinin Mustafa Efendi Mektebi¹⁶ olduğu Ekrem Hakkı Ayverdi tarafından kaydedilmiş fakat geriye kalan yedi mektebin isimleri bulunamamıştır.

1291/1874-1875 yılına ait Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye kayıtlarına göre İştîp Kazası'nda 22 Müslüman Sıbyan Mektebi yer almış ve buralarda 351 şâkirdân, 15 Sıbyan Gayr-i Müslim Mektebinde 870 şâkirdân eğitim görmüştür¹⁷.

1304/1886-1887 tarihli Kosova Vilâyeti Salnâmesinde ise kasaba içinde bulunan mekteb-i İbtidâî ve Sıbyân mekteplerinin eğitim usullerinin yeni eğitim sistemine çevrildiğinden bahsedilmektedir. İslami eğitim veren tam teşekküllü bir ve normal üç-dört mektebi ibtida-i ve altı adet sıbyan mektebi mevcuttur. Şehirde iki Hristiyan mektebi bulunmaktadır ve ikisi de mükemmeldir. Bu mekteplerde on muallim görev yapmaktadır. Muallimlerden biri Bulgar mektebinden mezun olduğu için yıllık 90

¹³ Hüseyin Algül, "a.g.m.", s.7.

¹⁴ Cahit Baltacı, "Eğitim Sistemi", *Osmanlı Dünyayı Nasıl Yönetti*, İz Yayıncılık, s. 243-284.

¹⁵ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, edit. Seyit Ali Kahraman, 6. b., Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2010, I, s. 136-137.

¹⁶ Ekrem Hakkı Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri (Yugoslavya)*, 3. b., III, s. 66.

¹⁷ *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye*, H. 1291, s. 137.

lira maaş almaktadır. İki Hristiyan mektebinde 493 erkek 100 kız öğrenci eğitim görmektedir.¹⁸

1311/1893-1894 ve 1314/1896-1897 yıllarında "Zükur İbtidai Mektebi" adıyla hizmet vermekte olan mektepte Muallimi Evvel Osman Fevzi Efendi ve Muallimi Sâni İbrahim Efendi, 120 şâkird eğitim vermekteydiler.¹⁹

B. Rüşdiye Mektebi

Kosova Vilâyeti Salnamelerine göre İştîp'te bir Mekteb-i Rüşdî bulunmaktaydı²⁰ ve 1291 yılında 70 şâkirdân²¹ eğitim görmektedir. H.1300 senesinde kayıtlı bulunan 72 şâkirdân Muallim-i Evvel Mehmet Efendi, Muallim-i Sani Seyit Efendi, Rik'a Muallimi Ahmet Fehmi Efendi'den eğitim almaktadır. Okulun hizmetine Bevvâb Behlül Ağa bakmaktadır.²² 1304 yılında 60 şâkirdânın tahsil gördüğü Rüşdiye Mektebinde Muallim-i Evvel Mehmet Efendi, Muallimi Sani Esad Efendi, Rikka Muallimi Yaşar Efendi ve Bevvâb Mehmet Ağa görev yapmaktadır.²³ H.1311-1314 yılları arasında mektepte 48 şâkirdân, Muallim-i Evvel Mehmet Tevfik Efendi, Muallim-i Sani Mehmet Said Efendi, Rik'a Muallimi Yaşar Efendi'den ders okumakta ve okulun hizmetine Bevvâb Hüseyin Ağa bakmaktadır.²⁴

C. Medreseler

Evlîyâ Çelebi, İştîb'in Fatihî Sultan I. Murad Hüdâvendigâr Han'ın yaptırmış olduğu caminin önünde mükemmel bir yapıya sahip Murâdiye Medresesi olduğundan bahsetmekte ve bu medresenin "Dâru'l-Hadis" olduğunu ve dersiâmı bulunduğunu kaydetmiştir.²⁵ Dâru'l-Hadisler; Sahih-i Buhârî, Sahih-i Müslim gibi eserlerin okunduğu ihtisas medreseleridir.²⁶ Dersiâmı ise medreselerde öğrencilere tahsil vermenin yanında camilerde halka açık ders verme yetkisine sahip müderrislerdir. Dersiâmlar medreseden mezun olup icazet aldıktan sonra bir imtihana daha

¹⁸ Kosova Vilayeti Salnamesi, H. 1304, s. 185-187.

¹⁹ KVS, H. 1311, s. 102, KVS, H. 1314, s. 132.

²⁰ KVS, H. 1304, s. 185; KVS, H. 1291, s. 137.

²¹ SNMU, H. 1291, s. 137.

²² KVS, H. 1300, s. 72.

²³ KVS, H. 1304, s. 184.

²⁴ KVS, H. 1311, s.102, KVS, 1314, s. 132.

²⁵ Çelebi, a.g.e., s. 136-137.

²⁶ Cahit Baltacı, "a.g.m.," s. 250.

giriyorlar, bu şekilde halka açık ders verme yetkisi alıyorlardı ve halk arasında oldukça etkili oluyorlardı.²⁷

Gezdiği yerlerdeki Daru'l-kurrâların bazı özellikleri hakkında çok değerli bilgiler veren Evliya Çelebi, İştîp'te camilerin bünyesinde üç Dârü'l-kurrâ olduğundan bahsetmiş; Şeyhu'l-Kurrâ unvanını taşıyan hocanın Hüsam Paşa Camiinde, Kadın Ana Caminde ve Çarşı Caminde her hafta Kur'an dersi verdiğini kaydetmiştir.²⁸

1304/1886-1887 tarihli Kosova Vilayeti Salnamesinde geniş bilgi verilmemekle birlikte İştîp şehrinde üç medresenin bulunduğu kayıtlıdır.²⁹

III. İŞTİP'TE DİNİ MİMARİ

Tarihte Makedonya topraklarında çeşitli kültür ve milletlerin iç içe yaşamış olması ve onların bıraktıkları kültürel miras dikkat çekmektedir. Bu topraklarda yaşamış olan medeniyetlerin her biri özellikle de Osmanlı Devleti Makedonya halkının maddî ve manevî kültüründe izler bırakmıştır. Görülüyor ki, bu topraklarda beş asırdan fazla hüküm süren Osmanlı Devleti, kendine has ve kalıcı izler bırakarak köy ve şehirlerin çehresinde kültürel ve ekonomik yükseliş sağlamıştır. Bu dönemde, Müslüman nüfusun ve diğer milletlerin ihtiyacını karşılamak için inşa edilen dinî ve sivil çok sayıda yapının mevcudiyeti dönemin ekonomik ve politik şartlarını yansıtır. Osmanlı yapısının binaları 15. ve 16. yüzyılda zirveye ulaşmış; çok sayıda inşa edilmiş olan cami, hamam, kapalı çarşı, kervansaray ve diğer yapıların güzelliği ve mimari yapısı insanı etkilemiştir.³⁰ Bu eserler büyük seyyah Evliya Çelebi'nin yazılarında kayıt altına alınmıştır. Ancak Balkanlar Osmanlı devletinden çıkınca çok sayıdaki bu yapıların büyük bir kısmı bilinçli bir şekilde kısmen veya tamamen yok edilmiş, diğer bir kısmı da şiddetli depremlerde, doğal afetlerde yıkılmış ve bazıları da yeni şehir planlarına uymadığı için varlıklarını günümüze kadar sürdürememişlerdir.

²⁷ Mehmet İpşirli, "Dersiâm", DİA, İstanbul, 1994, IX, s.185.

²⁸ Çelebi, a.g.e., s. 136-137.

²⁹ KVS, H. 1304, s. 185.

³⁰ Zoran Pavlov, *Ottoman Monuments: Macedonian Cultural Heritage*, Skopje, 2008, s. 9.

TABLO 6: İştîp Şehir Merkezinde Osmanlı Devletinin İmar Ettiği Eserlerin Listesi³¹

Eser	Sayı	Eser	Sayı
Cami ve Mescid	24	Hamam	3
Medrese	2	Türbe	3
Dârulkurrâ	3	Köprü	2
Mektep	11	Kervansaray	1
Tekke	10	Çeşme	1
Han	17	İştîp Köylerinde Cami Sayısı	41

A.Camiler

Fetihten sonra gerçekleşen imar faaliyetleriyle tam bir Osmanlı şehri hüviyetine bürünen İştîp için Ekrem Hakkı Ayverdi “camiler ve tekkeler şehri”³² demektedir. Bilindiği kadarıyla şehre büyük ölçekli bir cami yapılmamış; zamanın ihtiyaçlarına uygun olarak küçük hacimli camiler inşa edilmiştir.

Evliya Çelebi 1661 yılında geldiği İştîp'te yirmi dört Müslüman mahallesinin bulunduğunu kaydederek, Kara Kadı, Cuma, Sinan Bey ve Oluklu mahallelerinin öne çıkan mahalleler olduğunu, bununla birlikte yirmi dört adet cuma namazı kılınan Selâtin Camisinin bulunduğunu zikretmiş ve önemli camileri ve ardından mescitleri şöyle sıralamıştır:

“Evvelâ kale altında Fethiye Cami; İki yürekli Ali Bey fetih sırasında kiliseden mihrabını çevirip cami etmiştir. Eski yapı, birkaç küçük kubbeli ve bir alçak minareli eski bir camidir.

Fâtih Sultan I. Murad Han Camine Orta Cami derler. Gayet kalabalık cemaate mâlik, tahtadan yapılma, dört köşe, bir sanatlı kubbesi saf kurşun ile örtülü bir mamur camidir ki bu şehirde böyle yüksek kârgir yapı minareli nurlu cami yoktur.

³¹ Çelebi, a.g.e., s. 136-137.

³² Ekrem Hakkı Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri*, (Yugoslavya), 3. b., İstanbul Fethi Cemiyeti, İstanbul, 1981, III, s. 47.

Hüsâm Paşa Camii, bir tepebaşında kurşunlu ve kârgir minareli, sanatlı camidir. Aşağı Tekye Cami, fukara yeridir. Adli Efendi Cami süslü mabeddir. Ahmed Paşa Cami, ruhaniyetli camidir. Şehreküstü Cami, sâlihler yeridir. Kadın Ana Camii, gayet süslü geniş camidir ve cemaati çoktur.

Tamamı yirmi dört adet mescittir. Bunlardan kalabalık cemaate sahip çarşı içinde Arasta Mescidi, Tabhâne Mescidi, Haniçi Mescidi, Orta Mescid, Sücâh Mescidi, Karakadı Mescidi ve Sinan Bey Mescidi"³³

1. İştîp Şehrinde Osmanlı Tarafından İnşa Edilen Fakat Günümüze Ulaşamayan Câmilerin İsimleri:

- a. Adli Efendi Cami
- b. Ahmed Ağa Cami
- c. Ahmed Beşe Cami
- d. Ahmed Paşa Cami
- e. Arasta Mescidi
- f. Aşağı Tekye Cami
- g. Cumalı Mahallesi Mescidi
- h. Evlâd-ı Fâtihân Mahallesi Cami
- i. Fethiye Cami
- j. Hacı Mustafa Bin Abdillâh Cami
- k. Hükümet Konağı Cami
- l. Hüdâvendigâr Cami
- m. İslâm Mehmed Cami
- n. Kadı-Zâde Ahmed Ağa Cami
- o. Kara Kadı Veya Kara Kadı-Zâde Ahmed Efendi Mescidi
- p. Kurşunlu Cami
- q. Mustafa Bin Süleyman Cami
- r. Nâzir Zâde Ahmed Ağa Cami
- s. Nâzir-Zâde Hacı Mücevhere Cami
- t. Orta Mescid
- u. Secah Mescidi
- v. Seyyid Abdülkerim Efendi Mescidi
- w. Sinan Bey Mescidi

³³ Çelebi, a.g.e., s. 136.

- x. Şehre Küstü Camii
- y. Vali Emir Efendi Cami
- z. Yenicalı Mescidi³⁴

2. Günümüzde Mevcut Olan Câmiler

a. Kadın Ana Câmii

Erken Dönem Osmanlı Üslûbu tek üniteli mahalle mescidi formunu hatırlatmaktadır. Bakımlı, temiz bir hâldedir ve günümüzde şehirde ibadete açık tek camidir.

İştîp'te merkezi teşkil eden Otinya Deresi kenarında, merkezi bir konumda ve ulaşımı kolay bir yerdedir. İştîp'in en eski mahalleleri içerisinde zikredilen Kadın Ana Cami Mahallesi'nde yer almıştır. Günümüzde ise Mirce Acev Mahallesi'nde bulunmaktadır. Şehirdeki binalar, şehrin yerleşim planının belirlenmesinde etkili olan Otinya deresine paralel olarak inşa edilerek sıra sıra dizilmiş olmasına ve Camiinin de dere kenarında olmasına rağmen kible cihetine bakma zaruriyetinden dolayı dereye paralel değildir.

b. Hüsameddin Paşa Câmii

Otinya Deresi'nin sol yanında, şehre hâkim bir tepe üzerine yerleştirilmiş olan Hüsameddin Paşa Cami, 16. yüzyılda Osmanlı Devleti tarafından inşa edilmiştir.³⁵ Tekye-i Bâlâ³⁶ mahallesinde yer aldığı kaydedilen Cami, bugün Mirce Acev Mahallesi'nde bulunmaktadır. Mimarisi Osmanlı yapı sanatının erken dönemine işaret etmektedir. 1973 yılında Makedonlar tarafından kiliseye çevrilen cami, bir dönem kilise olarak kullanılmıştır.³⁷

Günümüzde cami pencereleri örülmüş, minaresinin yalnızca kaidesi mevcut, harap bir haldedir. Duvarların iç kısmı beyaza boyalıdır ve mihrabın sağında ahşaptan yapılmış yalnızca merdivenden oluşan köşksüz minber göze çarpmaktadır.

³⁴ Ayverdi, a.g.e., s. 47-65.

³⁵ Pavlov, a.g.e., s. 122.

³⁶ Ayverdi, a.g.e., s. 48.

³⁷ Semavi Eyice, "Hüsâmettin Paşa Câmii", DİA, İstanbul, 1998, XVIII, s. 514.

B. Türbeler ve Tekkeler

1. Günümüzde Mevcut olan Türbe ve Tekkeler:

a. Meydin Baba Türbesi

Hüsameddin Paşa Cami'nin avlusunda yer alan türbe; sekiz köşe duvarlı, kiremit kaplı çatı ile örtülüdür. Camiye bakan yüzde demirden yapılmış üst kısmı tel örgülü bir kapısı, kapının karşısındaki kenarda da bir penceresi mevcuttur. Türbede bir sanduka vardır. Caminin hemen yanında bulunuşu bu türbenin banisine ait olabileceği ihtimalini akla getirirse de Evliya Çelebi burada Şeyh Muhyiddin Rûmî³⁸ hazretlerinin yattığını bildirmiştir. Buna göre Meydin adının Muhyiddin isminin telaffuzu olması muhtemeldir. Türbe günümüzde de bakımlı ve temizdir ve hürmet gösterilmektedir.

b. Abdi Baba Türbesi ve Tekkesi

Şehirde türbesiyle birlikte günümüze kadar ulaşan yegâne tekkedir. Ortada bulunan sekiz köşeli türbenin sağında iki, solunda altı kabir bulunmaktadır. Halvetî tekkesi olmasına rağmen türbedeki kabirlerde Mevlevî sikkesi bulunması, Mevlevî Abdi Baba Türbesinin yanına Halvetî şeyhlerinin bu sekiz kabrinin yerleştirilmiş olduğu anlaşılmaktadır.³⁹ Esasen Halvetî tekkesi Radoviş'te bulunduğuna göre, İştîp'teki, Radoviş Tekkesinin koludur. Mevlevî Abdi Baba Tekkesinin semahanesi, türbelerin bulunduğu çevrede olmayıp türbenin karşısında, sokak aşırıdır. Âyin yapılmamakla beraber semahanede oturulmaktadır.⁴⁰

2. İsmine Ulaşabildiğimiz Fakat Günümüze Ulaşamayan Türbe ve Tekkeler:

a. Tekkeler: Adlî Efendi Tekkesi, Aşağı Tekke, Emir Çelebi Sultan Tekkesi, Kadın Ana Tekkesi, Oluk Mahallesi Tekkesi, Sofyalı Bâli Efendi Tekkesi, Veliyyüddin İbn Ahmed Tekkesi ve Yukarı Tekke.

b. Türbeler: Alâeddin Yusuf Merkadi, Baba Yusuf Türbesi, Sabırsız Babalar Türbesi, Sünbül Efendi Merkadi, Şeyh Muhyiddin-i Rûmî Türbesi ve Şeyh Mustafa Merkadi.

³⁸ Çelebi, a.g.e., s. 139.

³⁹ Ayverdi, a.g.e., s. 66.

⁴⁰ Ayverdi, a.g.e., s. 66.

Günümüzde İştîp şehrinde mevcut olmayan Tekkeleri Evliyâ Çelebi şöyle anlatmaktadır:

“Gönlü yaralı derviş tekkeleri: Hepsi yedi adet tekkedir. Ama bunlardan Bayramî tarikatında Sofyalı Bali Efendi Tekkesi ruhani tekkedir. Adli Efendi Tekkesi, Emir Çelebi Sultan Tekkesi, Hüsâm Paşa Câmii yakınında Yukarı Tekke, Aşağı Tekke, Kadın Ana Tekkesi ve Oluk Mahallesi Tekkesi”.⁴¹

Bugün İştîp Şehri'nde nüfus yoğunluğu, kültürel hayat ve yönetimde varlığı ve etkisi pek hissedilmeyen Türkler genel olarak köylerde yaşamaktadır. Azınlık durumundaki Türkler büyük zorluklara rağmen gelenek, görenek ve dillerine sahip çıkarak dinlerini ve kültürlerini koruma gayretindedirler. “Anavatan Türkiye” diyen şehir ve bölge Müslümanlarının Türkiye'ye göçü maalesef devam ederken civardaki Müslüman nüfus günden güne azalmaktadır. Bununla birlikte Türkiye-Balkanlar arasındaki asırlardır var olan fakat üzeri küllenmiş kardeşlik bağı tekrar güçlenmeye başlamış, Türkiye'nin bölgeye desteği ve bölgeyle irtibatı artarak devam etmektedir. Türkiye'de kurulmuş olan derneklerin faaliyetleri şehirde hissedilmektedir. Şehir merkezinde hizmet veren Kadın Ana Cami'nde beş vakit ezan okunarak namaz kılınmakta; İslâmi ilimler öğretilen Hamidiye Medresesi mezunlarına Türkiye İmam-Hatip Lisesi denkliği verilmektedir. Çevre köylerde bulunan harap Osmanlı Camileri yakın zamanda TİKA'nın (Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı) desteğiyle restore edilerek Müslüman halkın hizmetine sunulmuştur.

KAYNAKÇA

- Ayverdi, Ekrem Hakkı, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri*, (Yugoslavya), 3. b., 3.c., İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul, 1981.
- Çelebi, Evliya, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 6.b., edit. Seyit Ali Kahraman, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2010.
- Eyice, Semavi, “Hüsâmettin Paşa Câmii”, *DİA*, XXVIII, İstanbul, 1998.
- İpşirli, Mehmet, “Dersîâm”, *DİA*, IX, İstanbul, 1994.
- Kiel, Machiel, “İştîp”, *DİA*, XXII, İstanbul, 2001.
- _____, *Kosova Vilayeti Salnamesi*, H. 1304.

⁴¹ Çelebi, a.g.e., s. 137.

Nureski, Djuneis (CuneysNureski), "Osmanlı Kaynaklarına Göre Kültür Merkezi Konumundaki Makedonya Şehirleri ve Özellikleri", *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, III, Sayı 1, Temmuz 2014.

_____, "Şuara Tezkirelerine Göre Osmanlı Döneminde Makedonya'dan Yetişmiş Mutasavvıf Divan Şairleri", *Osmanlı İlim, Düşünce ve Sanat Dünyasında Balkanlar*, Ensar Yayınları.

Ruşid, Bilal, "Salnamelere Göre XIX. Asırda İştîp'te Sosyo-Ekonomik ve İdari Durum", *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa, 2016.*

Sadeddin, Hoca, *Tacü't-Tevarih*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992.

_____, *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye*, H. 1291.

Zaim, Burhaneddin, *İştîp ve Köprülü Hatıraları*, Şehir Yayınları, İstanbul, 2005.